

Δύση και ελληνομάθεια

«Οι θεοί μιλούν ελληνικά» έλεγε ο ποιητής και φιλόσοφος Φιλόδημος, αλλά τα ίδια χρόνια τη μεγαλοσύνη της ελληνικής γλώσσας ομολογούσε και ο Ρωμαίος Κικέρων, ο πρώτος σημαντικός έξωθεν καλός μάρτυρας σε ένα χρονικό της ευρύτερης Δύσης που με τίτλο «Γνωρίζω ελληνικά» άξιον και δίκαιον είναι να θυμηθούμε σήμερα.

Η ευρωπαϊκή Αναγέννηση είχε τα λατινικά ως γλώσσα προεπιλογής, αλλά χωρίς την ανάδυση της ελληνικής, που βρισκόταν σε ολική έκλειψη κατά τον Μεσαίωνα, είναι δύσκολο να φανταστεί κανείς τον ανθρωποκεντρικό αναπροσανατολισμό και τα παρεπόμενά του για την πνευματική ζωή της Ευρώπης. Αν το ουμανιστικό θερμικό κήπιο της Ιταλίας καλλιεργούσε νέους τρόπους διανόησης και αισθητικής, η ελληνομάθεια ήταν οργανικό μέρος των νεωτερικών ζητώσεων, και επειδή οι νεωτερισμοί εισβάλλουν στις «ζώνες άνεσης» του κατεστημένου, η ελληνομάθεια δεν προήλασε χωρίς αρχικούς κραδασμούς.

Το ένιωσε καλά ο ολλανδός λόγιος Ερασμος (1466-1536) όταν αναθεώρησε και διόρθωσε τη λατινική μετάφραση της Βίβλου με βάση το ελληνικό πρωτότυπο, πυροδοτώντας τους εκκλησιαστικούς άμβωνες που ταύτιζαν τα ελληνικά με τα καινά δαιμόνια, ενώ ομάδες κρούσης εισέβαλαν σε πανεπιστημιακές αίθουσες όπου διδασκόταν το νεοεσχθέν μάθημα των ελληνικών. Μέσα στον 16ο αιώνα, ανάμεσα στο «γνωρίζω ελληνικά» και το «κρατηθείτε μακριά από τα ελληνικά» διακυβεύθηκε μια νέα αντίληψη για τη θέση του ατόμου απέναντι στους καταναγκασμούς της κοσμικής και εκκλησιαστικής εξουσίας – μια αντίληψη που θα κανοναρχήσει τον ακμαίο Διαφωτισμό δυο αιώνες αργότερα.

Το «γνωρίζω ελληνικά» δεν ήταν ποτέ απλό γλωσσικό παράσημο στο πέτο της λογισύνης. Λίγες εξαιρέσεις υπάρχουν και αυτές βρίσκονται κυρίως στα ιδιόρρυθμα «ασκητήρια» της Οξφόρδης και του Κέιμπριτζ του 19ου αιώνα, όπου και τότε έβλεπαν την ελληνομάθεια ως γλωσσική πρόκληση και δεν καταδέχονταν να μάθουν γλώσσες που είχαν λιγότερες πτώσεις, χρόνους και εγκλίσεις από την ελληνική. Ωστόσο, οι ίδιοι χώροι αποτελούσαν προνομιακές εστίες ελληνομάθειας για την ελίτ που προοριζόταν να αναδεχθεί την ευθύνη της αυτοκρατορίας. Μπορεί να ανήκει στη σχεδόν ανεκδοτολογική προέκταση που εξέτρεφε η ελληνομάθεια, αλλά είναι γεγονός ότι στις πρώτες δεκαετίες του 19ου αιώνα το τέλος εγγραφής στον Δικηγορικό Σύλλογο του Λονδίνου ήταν έξι στερλίνες για τους ελληνομάθεις και εκατό για τους ανελλήνιστους – με άλλα λόγια, τα ελληνικά ως εκπρωτικό κουπόνι, ίσως και ως αφορμή για εκδήλωση ιδιαιτέρως βρετανικού χιούμορ.

Αλλά στο ζήτημα αυτό οι Γερμανοί αντί για χιούμορ προτίμησαν την αδυσώπητη συστηματικότητα. Μεγάλης εμβέλειας «influencers», όπως ο Γκαίτε και ο Βίνκελμαν μεταξύ άλλων, έκαναν την κλασική

ΑΡΘΡΟ

Του **Θεόδωρου Παπαγγελή**

ελληνική αρχαιότητα αντικείμενο «ζήλωσης» για την πνευματική ζωή των Γερμανών, οι οποίοι στα μέσα του 19ου αιώνα σεμνύνονταν για μια κοινωνία «οδοντιάτρων που μιλούσαν λατινικά, δικηγόρων που διάβазαν Όμηρο και εμπόρων που παρέθεταν Σοφοκλή». Η αλήθεια είναι ότι το ευχολογικό αυτό τρίπτυχο, το οποίο στο κλίμα του βρετανικού «κοινού νο» ή της γαλατικής κομψότητας θα ηχοούσε σαν παιγνιώδης αρχαιογνωστική πρόκληση για λίγους, στη Γερμανία δεν απηχούσε τίποτε λιγότερο από μια «Μεγάλη Ιδέα», αυτή που περιέγραψε με απερίφραστη αμεσότητα ο Αλεξάντερ φον Χούμπολντ (1767-1835): «Για εμάς η ελληνομάθεια δεν είναι απλώς ευχάριστη, χρήσιμη ή απαραίτητη – όχι! Μόνο στους Έλληνες βρίσκουμε το ιδεώδες που επιθυμούμε κι εμείς να κατακτήσουμε και να επαναλάβουμε». Η ακαδημαϊκή διάσταση αυτού του οράματος αποτυπώθηκε στις αυστηρές προδιαγραφές της γερμανικής φιλολογικής επιστήμης, στο επίκεντρο της οποίας τοποθετήθηκε η ελληνική αρχαιογνωσία και αρχαιολογία, και σε αυτό το ελληνοκεντρικό φόντο μπορεί να γίνει κατανοητό το γεγονός ότι το περιώνυμο «ομηρικό ζήτημα», που σήμερα ιδιαιτερεί σε εξειδικευμένα άρθρα και υποσημειώσεις, μόνο στη Γερμανία μπορούσε να γίνει cause célèbre και να δώσει διαπιστευτήρια διανοούμενου.

Το «γνωρίζω ελληνικά» ήταν πάντα μια εμβληματική συνεκδοχή για κρίσιμες επιλογές εκπαιδευτικής φιλοσοφίας, επιστημολογικού προσανατολισμού, φυλετικής αυτοαντίληψης, ακόμα και ταξικής/κοινωνικής αυτοεπιβεβαίωσης, που διαμόρφωσαν την πολιτισμική φυσιογνωμία της ευρύτερης Δύσης

Αλλά αυτό που είναι πιο ενδιαφέρον στη διατύπωση του Φον Χούμπολντ και που επεσώμαναν εμφατικά νεότεροι ιστορικοί είναι η πεποίθησή, που αυτός μοιραζόταν με πολλούς άλλους, ότι το κλασικό ελληνικό παράδειγμα έπρεπε να γίνει το κρηπίδωμα μιας εθνικής κουλτούρας. Ο τίτλος της μελέτης της αγγλίδας ιστορικού E. M. Μπάτλερ «Η τυραννία της Ελλάδας πάνω στη Γερμανία» συμπυκνώνει χαρακτηριστικά την ιστορία ενός ειδυλλίου που εξελίχθηκε σε παθιασμένη εμμονή – εμμονή η οποία έμελλε αργότερα να εξοκείλει σε φαντασιώσεις φυλετικής ανωτερότητας με τις γνωστές τραγικές συνέπειες.

Αλλά μέσα στο δεύτερο μισό του 19ου, με την επιτάχυνση της βιομηχανικής επανάστασης και με τις θετικές επιστήμες να αξιολύγουν μεγαλύτερη εκπροσώπηση στα εκπαιδευτικά προγράμματα, σε Ευρώπη και Αμερική ακούγεται με αύξουσα ευκρίνεια η ανάγκη αναθεώρησης ενός μοντέλου που με τον έναν ή τον άλλο τρόπο πριμοδοτούσε τις ανθρωπιστικές σπουδές. Το «είναι χρησιμότερο να ξέρεις πού είναι το ουκώτι παρά να ξέρεις ότι η ονομασία του στα ελληνικά είναι «ήπαρ»» και άλλα παρόμοια που αντήχησαν μέσα στις σχετικές διαμάχες ήταν μόνο η εύπεπτη συνθηματολογία μιας επιστημολογικής στροφής, που, ακόμη και αν δεν το έλεγε μεγαλόφωνα, έβλεπε τις κλασικές γλώσσες και κυρίως τα ελληνικά «σαν σώματα ωραία νεκρών που δεν εγέρασαν» – με την έμφαση, βέβαια, στο «νεκρών».

Η διάγνωση εξανάγκασε έκτοτε τους ουμανιστικούς επιγόνους σε ποικίλες διαδοχικές θέσεις άμυνας ενώ οι «ευσεβιστικές» εμπροσθοφυλακές της πολιτικής ορθότητας έχουν ήδη στήσει το φλάμπουρδο τους μέσα σε ακαδημαϊκά σχυρά κραυγάζοντας, μεταξύ άλλων, «δεν γνωρίζω ελληνικά και δεν χρειάζεται να γνωρίζω». Η απάντηση, ή μάλλον μία από τις απαντήσεις που δεν θέλουν να ακούσουν, βρίσκεται μέσα στο σύντομο χρονικό που προηγήθηκε.

Γιατί το «γνωρίζω ελληνικά» ήταν πάντα μια εμβληματική συνεκδοχή για κρίσιμες επιλογές εκπαιδευτικής φιλοσοφίας, επιστημολογικού προσανατολισμού, φυλετικής αυτοαντίληψης, ακόμα και ταξικής/κοινωνικής αυτοεπιβεβαίωσης, που διαμόρφωσαν την πολιτισμική φυσιογνωμία της ευρύτερης Δύσης. «Ποιος χρειάζεται τα ελληνικά;» αναρωτιέται ο Σάμιον Γκόλντχιλ σε μια εξαιρετική μελέτη (Κέιμπριτζ, 2002) και η απάντηση δεν είναι εύκολη σήμερα σε μια Δύση που υποφέρει από ταυτοτικό άγχος και δυσφορία από ανιστόρητες υπερεαισθησίες.

Αλλά το χρονικό της ελληνικής γλώσσας είναι παραγράφω, είναι αυτό, και όχι οι αυτοσυχαριστήριες επάρσεις, που νοσηματοδοτεί την Παγκόσμια Ημέρα Ελληνικής Γλώσσας, και είναι αυτό που επιτάσσει στοργή και σεβασμό για τη γλώσσα που μας έδωσαν ελληνική.

Ο κ. **Θεόδωρος Παπαγγελής** είναι Ακαδημαϊκός, πρόεδρος του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας.